

Licht verstandelijk beperkt in de asielprocedure

Door: **Meeuw Kollen** - juridisch casemanager bij het Leger des Heils

In mijn werk als juridisch casemanager bij Recht in Zicht¹ van het Leger des Heils kom ik veel asielzoekers en ongedocumenteerden tegen met een licht verstandelijke beperking (LVB). In de asielprocedure die ze doorlopen begrijpen ze niet goed wat er gebeurt en wat er van hen verwacht wordt. Ze krijgen te maken met onvoldoende passende opvang en begeleiding omdat er in hun omgeving veel onbekendheid en onbegrip is van wat een licht verstandelijke beperking inhoudt. Zelfs in de zorg merken huisartsen of GGZ-behandelaren een LVB geregeld niet op. Rechters, IND-medewerkers of advocaten weten meestal ook niet wat een LVB is, en wat de gevolgen daarvan kunnen zijn voor iemands asielprocedure. Dat is terug te zien in de (weinige) jurisprudentie over asielzoekers met een LVB. De afgelopen jaren probeer ik meer aandacht te vragen voor dit belangrijke maar tot nu toe in de asielketen onderbelichte onderwerp. Ik hoop meer kennis en bewustwording te creëren, en met de ketenpartners een werkbaar plan van aanpak te kunnen maken. Want wanneer we een LVB vroegtijdig herkennen en de daarmee samenhangende behoeftes erkennen kunnen we passende ondersteuning bieden en krijgen asielzoekers met een LVB de zorg en aandacht die ze nodig hebben.

Het herkennen van een LVB

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) schat in dat ongeveer drie miljoen mensen in Nederland laaggeletterd zijn van wie 1,1 miljoen mensen, een LVB hebben.² Zowel laaggeletterdheid als een licht verstandelijke beperking leiden tot beperkingen in cognitieve en praktische zin. Er zijn geen cijfers bekend hoe vaak een LVB voor komt bij specifiek asielzoekers of ongedocumenteerden. Een LVB kan je niet aan de buitenkant zien. Herken je een LVB niet dan loop je het risico dat je iemands gedrag niet goed begrijpt of verkeerd interpreteert. Iemand kan onbedoeld over komen als dwars, onbeleefd, onverschillig of brutaal. Vaak overschatten of overvragen we mensen met een LVB. Bij het vermoeden van een LVB moet je je handelen, zowel communicatie, begeleiding als beoordeling, aanpassen.³

In de strafrechtketen is de afgelopen jaren toenemende aandacht voor de invloed van een LVB op strafrechtelijke procedures, omdat mensen met een LVB hierin

oververtegenwoordigd zijn.⁴ Herkenning van de problematiek draagt bij aan het verminderen van recidive en het voorkomt schade. Er zijn inmiddels diverse handreikingen gepubliceerd over de omgang met mensen met een LVB in de strafrechtketen.⁵

Ook in de zorg wordt onderzoek gedaan naar de beschikbare en passende zorg voor mensen met een LVB.⁶ Hierin komt onder andere naar voren dat mensen met een LVB een groter beroep doen op de zorg en vaker medicatie nodig hebben maar minder goed begrijpen wat hun gezondheidsproblemen zijn. Daarnaast blijkt dat huisartsen vaak nog niet weten hoe ze mensen met een LVB kunnen herkennen. Bij migranten herkennen zij de LVB niet door de taalbarrière en/of laaggeletterdheid.⁷ Of associëren zij het niveau van functioneren met psychische problematiek als gevolg van traumatische ervaringen. Huisartsen zijn niet altijd op de hoogte van het bestaan van de juiste screeningsinstrumenten of weten niet naar welke (zorg) organisaties door te verwijzen wanneer zij patiënten zien met (het vermoeden van) een LVB. Geadviseerd wordt te zorgen voor een betere herkenning en screening van een LVB, een duidelijke communicatie en begeleiding toe te passen, en meer aandacht te hebben voor een juiste doorverwijzing. Onderzoek naar zorg aan migranten laat zien dat een vertrouwensband tussen de migrant met een LVB en de hulpverlener bijdraagt aan een beter wederzijds begrip, aan stressvermindering en aan een grotere zelfredzaamheid. Sleutelpersonen, die bekend zijn met de taal, cultuur en het zorgsysteem kunnen hier een grote rol in spelen.⁸

Asielzoekers en ongedocumenteerden hebben in land van herkomst en tijdens de vlucht vaak te maken gehad met moeilijke en levensbedreigende omstandigheden waardoor ze veel last van trauma kunnen hebben. Uit diverse onderzoeken blijkt dat mensen met een LVB een verhoogde kans op traumatisering en een Post Traumatische Stress Stoornis (PTSS) hebben.⁹ De diagnostiek van PTSS en LVB is vrij complex. De GGZ-behandelaar merkt een LVB niet altijd op tijdens de traumabehandeling of weet soms niet hoe er mee om te gaan.¹⁰ Het kan ook voorkomen dat de hulpverlener het trauma van iemand met een LVB over het hoofd ziet wat kan leiden tot grotere problematiek en psychisch lijden. Iemand met een LVB kan de cognitieve vaardigheden missen om ingrijpende gebeurtenissen te kunnen verwerken. Wanneer begeleiding,

diagnostiek en behandeling niet aansluiten bij de LVB is de kans van slagen van een behandeling klein.

Om als hulpverlener een beter beeld te krijgen van iemands functioneren kun je vragen stellen over iemands persoonlijke, sociale en culturele achtergrond, de mate van scholing, werk en hoe iemand omgaat met praktische zaken. Er zijn ook hulpmiddelen die het vermoeden van een LVB concreter maken, zoals de Screener voor Intelligentie en Licht verstandelijke beperking (SCIL) of de Screener voor Adaptief Functioneren (SCAF) voor jongeren/volwassenen. Deze korte vragenlijsten stellen vragen over onder andere taalbegrip en rekenen (SCIL) of over plannen, organiseren en emoties (SCAF). Lastig is dat deze screeners niet ontwikkeld zijn voor niet-Nederlandstaligen en dus mogelijk niet goed bruikbaar zijn voor de groep asielzoekers en ongedocumenteerden.¹¹ De Kruispost in Amsterdam¹² gaat vanaf begin juli 2024 een pilotonderzoek doen naar LVB-problematiek bij hun patiënten; daklozen én ongedocumenteerden. Medewerkers van de Kruispost zetten zowel de SCIL als de SCAF in, om te onderzoeken of de screeners ook in deze doelgroep een correcte voorspelling kunnen doen.

Bij het vermoeden van een LVB kan een gedragsdeskundige of psycholoog nader onderzoek doen om met meer zekerheid vast te stellen of iemand functioneert op het niveau van een verstandelijk beperkt iemand. De meeste intelligentietesten zijn net als de screeners niet ontwikkeld voor niet-Nederlandstaligen. Men gebruikt vaak de non-verbale intelligentietest SON-R.¹³ Bij het afnemen van de testen spelen culturele invloeden een rol. Daarnaast hebben stress en trauma invloed op het niveau van iemands functioneren.¹⁴ Naast het afnemen van een intelligentietest geeft de psycholoog/ gedragswetenschapper in het onderzoek daarom ook aan de hand van vragenlijsten een genuanceerd oordeel over iemands adaptief functioneren en in welke mate iemand zelfredzaam is in de maatschappij.¹⁵

Een LVB in de asielketen

In de asielketen ontbreekt het de rechter, de IND-medewerker, de advocaat of de begeleider in de opvang regelmatig

aan kennis en vaardigheden. Een LVB blijft vaak een hele asielprocedure onopgemerkt en dat kan als gevolg hebben dat de IND de asielaanvraag afwijst. De toch al kwetsbare asielzoeker met een LVB raakt uitgeprocedeerd en komt op straat terecht. Wanneer hij of zij terecht komt in een noodopvang komt een LVB soms naar boven tijdens intensieve begeleidingsgesprekken. Het is aan te raden iemand dan alsnog te laten testen op een LVB. Een diagnose LVB kan reden zijn om opnieuw asiel aan te vragen (een novum), mits dat nog niet in de eerdere procedure aan de orde is gekomen. Het is dan belangrijk aan te tonen hoe iemand in de eerdere procedure(s) door zijn verstandelijke beperking belemmerd werd. Meestal heeft iemand met een LVB problemen gehad met verklaren tijdens de interviews van de IND.

Voorbeeldcasus 1

Een man uit Nigeria vraagt asiel aan en wordt door de IND gehoord. Hij snapt de woorden visum, grens, persoonlijke controle en illegaal verblijf niet. De hoormedewerker vraagt 'waar je uit komt als je langs zijn huis loopt', maar de man snapt niet wat de ambtenaar bedoelt. Hij raakt nerveus en in de war door de vele vragen. De vraag hoe hij het psychisch ervaren heeft toen hij zich bewust werd van zijn seksuele gerichtheid is te moeilijk en te abstract voor hem. Maar op concrete vragen over hoe hij zijn vriend ontmoette, wat ze samen deden als ze elkaar zagen en wat hij zo leuk aan hem vindt kan hij een concreet antwoord geven.

Beperkingen in het nader gehoor

Het nader gehoor bij de IND is het belangrijkste interview gedurende de hele asielprocedure. Hierin stelt de IND-medewerker vragen over de reden waarom iemand gevlucht is, over de algehele situatie in het land van herkomst en over iemands persoonlijke ervaringen, het zogeheten asielrelaas. Voor mensen met een LVB is dit gehoor om verschillende redenen zeer problematisch. De duur van dit gehoor kan variëren van een dag tot meerdere dagen. Bij een verminderde

'In de asielketen ontbreekt het de rechter, de IND-medewerker, de advocaat of de begeleider in de opvang regelmatig aan kennis en vaardigheden.'

concentratie is dit moeizaam. Er hangt veel van het gehoor af. Deze kennis kan leiden tot faalangst en onderpresteren. Er is een (onafhankelijke) tolk bij aanwezig die vertaalt in de voor een asielzoeker begrijpelijke taal. Dat is een extra schakel in de toch al lastige communicatie. Bovendien is een tolk goed verstaan niet hetzelfde als goed begrijpen wat een tolk zegt.

Mensen met een LVB hebben vaak moeite met het begrijpen van de vragen in het gehoor en het geven van adequate antwoorden. Dat kan komen door de manier van vragen stellen en hun beperkte taalbegrip. Zij zeggen meestal niet dat ze een vraag niet begrepen hebben of zij begrijpen de vraag op hun eigen manier. Dit kan leiden tot 'meepraten' of tot onjuiste, onbetrouwbare of sociaal wenselijke antwoorden. Ze kunnen afwezig of ongeïnteresseerd lijken of ze worden boos van zoveel vragen.¹⁶ Ze vatten vragen (te) letterlijk op. Ze hebben geen tijdsbesef en vaak vertellen ze hun verhaal niet chronologisch. Ze kunnen afstanden niet goed inschatten. Het zich dingen herinneren en het verwerken van veel informatie tegelijkertijd is lastig.

Voorbeeldcasus 2

Op de vraag of betrokkene een paspoort heeft antwoordt hij nee. Als even later in het gehoor ter sprake komt dat hij zijn paspoort thuis heeft laten liggen stelt de ambtenaar vast dat hij tegenstrijdig verklaart. De man is niet in staat uit te leggen dat hij het paspoort niet nu bij zich heeft en daarom nee antwoordde op de eerdere vraag.

Voorbeeldcasus 3

Hoeveel mensen waren er in de kamer?
'Dat weet ik niet'
Kunt u een schatting geven?
'Dat weet ik niet'
Waren het er tien of twintig?
'Misschien tien, misschien twintig'

Ook het onderscheiden van hoofd- en bijzaken en het zien van oorzaak-gevolg relaties is heel moeilijk. De zelfreflectie is beperkt en ze weten eigen emoties, gevoelens of gedachten niet of nauwelijks onder woorden te brengen.¹⁷ Met dit voor ogen is het heel begrijpelijk dat mensen met een LVB, tijdens een gehoor bij de IND over ingewikkelde emotioneel beladen onderwerpen, vastlopen. Dit komt vaak voor bij mensen met een LVB die een asielaanvraag indienen op grond van hun seksuele gerichtheid of bekering. De IND verwacht dat zij 'net

als ieder ander' kunnen vertellen over hun eigen ervaringen, hun persoonlijke beleving, hun emoties en gevoelens en hun denkprocessen. Het COC deed in 2022 onderzoek naar asielzoekers die op basis van hun geaardheid asiel aanvragen. Het rapport laat schrijnende voorbeelden zien van hoe het mis kan gaan in de asielprocedure van mensen met een LVB.¹⁸ Ook de volgende uitspraak van Rechtbank Den Haag illustreert hoe gemakkelijk de asielprocedure vast kan lopen:

In de zaak van een homoseksuele asielzoeker uit Pakistan vindt de IND dat hij meer persoonlijk en diepgaander moet kunnen verklaren over zijn ervaringen en gevoelens.¹⁹ De IND verwacht van hem dat hij meer kan vertellen over zijn geaardheid, ondanks zijn analfabetisme. De rechter vindt dat de IND voldoende rekening heeft gehouden met het geringe begrips- en bevattingsniveau van deze man. Hij is er namelijk door de IND op gewezen dat hij tijdens het gehoor kon zeggen wanneer hij de ambtenaar of de tolk niet begreep. Ook heeft de ambtenaar aan de hand van voorbeelden uitgelegd wat de ambtenaar zelf onder het begrip gevoelens verstaat. De Pakistaanse man heeft in het gehoor voornamelijk over zijn behoefte aan seks met mannen verklaard en niet over de emotionele aspecten van zijn geaardheid. Hij geeft hiermee geen inzicht in zijn denkproces. Ook vindt de IND dat hij enig onderzoek had kunnen doen naar LHBTI-organisaties in Nederland, ook al is hij analfabeet en kan hij zijn mobiele telefoon beperkt gebruiken. De IND concludeert dat hij summier, wisselend, tegenstrijdig en oppervlakkig verklaard heeft en dat zijn asielrelaas ongeloofwaardig is.

Aanpassingen tijdens het horen en beslissen

Het is een hardnekkig misverstand te veronderstellen dat mensen met een verstandelijke beperking niet zouden kunnen verklaren of dat de IND hen niet zou kunnen horen. Dat kan zeker wel, maar de IND moet wel de nodige aanpassingen doen tijdens het gehoor. Ook in de strafrechtketen is bekend dat mensen met een LVB betrouwbaar kunnen getuigen, maar dan moeten zij wel op de juiste manier gehoord worden.²⁰ Mensen met een LVB kunnen extra gevoelig zijn voor bijvoorbeeld *acquiescence* (instemming) en *compliance* (toegeven aan druk). Het ophalen van informatie uit het geheugen en het verwerken van informatie is moeilijk voor hen. Deze zaken spelen natuurlijk ook gedurende een gehoor van de IND.

Een positieve ondersteunende omgeving werkt motiverend voor de asielzoeker met een LVB. De IND zou daarom toestemming kunnen geven om een vertrouwenspersoon mee te nemen die vragen kan verduidelijken of een mondelinge toelichting mag geven. Daarnaast zijn er veel aanpassingen in de communicatie tijdens het gehoor te bedenken.²¹ Praat in eenvoudige, korte en concrete zinnen – bijvoorbeeld vijf

'Vooraf overleg tussen de advocaat en de IND kan helpend zijn om te bepalen waar iemand moeite mee heeft bij het verklaren en het begrijpen van vragen.'

tot zeven woorden per zin. Blijf bij de kern van de boodschap. Stel één vraag tegelijk en vermijd dubbele ontkenningen. Geef voldoende tijd en ruimte om te antwoorden. Enkel vragen of iemand de vraag goed begrepen heeft is niet zinvol. Een betere methode om te controleren of wat er gezegd is duidelijk is, is de terugvraagmethode: vraag de ander om in eigen woorden te vertellen wat er net gezegd of gevraagd is.²² Houd de concentratieboog in de gaten, iemand met een LVB zal hier zelf niet altijd toe in staat zijn. Vermijd jargon, abstracties en beeldspraak. Maak gebruik van filmpjes of plaatjes om iets visueel uit te leggen. Laat iemand zijn eigen verhaal vertellen en neem diens belevingswereld als uitgangspunt.²³

Vooraf overleg tussen de advocaat en de IND kan helpend zijn om te bepalen waar iemand moeite mee heeft bij het verklaren en het begrijpen van vragen. Iemand met een LVB kan misschien beter verklaren over concrete handelingen, feiten en activiteiten dan verklaren over gevoelens. Dit voorkomt dat iemand zich gedwongen voelt om te vertellen over iets wat buiten zijn belevingswereld ligt.

De IND benoemt in diverse beleidsdocumenten dat zij in het horen en beslissen rekening houden met iemands persoonlijke culturele achtergrond en het opleidingsniveau, het zogenoemde referentiekader.²⁴ Het gehoor aanpassen met inachtneming van iemands beperkingen neemt echter niet de verantwoordelijkheid van de IND weg om ook bij het beslissen rekening te houden met de LVB. De hoogste bestuursrechter oordeelt in april 2023 hierover²⁵: *Zorgvuldig handelen tijdens het nader gehoor betekent niet dat er voldoende rekening is gehouden met iemands referentiekader tijdens de besluitvorming en de geloofwaardigheidsbeoordeling.* Er is geen strak format te bedenken waar iemand wel of niet

aan kan voldoen of op welke onderdelen iemand wel of juist niet kan verklaren.²⁶ Het is noodzakelijk de verwachtingen ten aanzien van het verklaren aan te passen. Het zal moeten gaan om maatwerk. Dat benadrukt ook Rechtbank Roermond in de volgende uitspraak:²⁷

De IND wijst de asielaanvraag van een Somalische vrouw af omdat zij niet coherent, consistent en compleet verklaard heeft. De advocaat merkt in de procedure meerdere malen op dat de vrouw basale begrippen niet kent, niet kan lezen en niet kan schrijven, geen besef van tijd heeft en vrijwel niet begrijpt wat haar gevraagd wordt. Ook benoemt de advocaat dat als haar cliënt een vraag krijgt die ze niet begrijpt, zij dit niet zegt, maar dat ze een willekeurig antwoord geeft en de vraag korte tijd later op andere wijze beantwoordt. Het COA bevestigt dat zij niet zelfstandig kan reizen vanwege haar beperkte cognitieve vermogens. De vrouw is voorafgaand aan het nader gehoor gezien door de medische dienst.²⁸ Die heeft in zijn advies aan de IND gesteld dat de vrouw analfabeet is, moeite heeft met begrijpen en niet in staat is om de gevraagde informatie terug te halen. De IND zegt rekening te hebben gehouden met het medisch advies door de vrouw tegemoet te zijn gekomen met het stellen van korte vragen, deze te herhalen of op andere wijze te stellen. De rechter oordeelt echter dat de medische dienst duidelijke beperkingen bij de vrouw heeft geconstateerd waardoor zij niet coherent, consistent en compleet kan verklaren. Enkel zeggen dat die beperkingen zijn weggelaten door de manier van vragen stellen zoals de IND doet, vindt de rechter in dit geval niet voldoende.

Een 'andere' manier van verklaren door mensen met een LVB leidt bij de IND vaak tot de conclusie dat er in hun relaas tegenstrijdigheden, ongerijmdheden, oppervlakkigheden en vaagheden zijn en daarmee tot het oordeel dat het asielrelaas ongeloofwaardig is. Maar de beslissingen van de IND laten zien dat het moeilijk is eenduidig om te gaan met asielaanvragen wanneer er een LVB speelt. De IND rekent mensen met een LVB aan niet coherent, consistent en compleet te kunnen verklaren. Terwijl het bij hen niet gaat om onwil, maar om onvermogen.

Een LVB in de opvang

In de asielprocedure hebben alle ketenpartners een rol bij het signaleren van mensen met beperkingen. Ook in de asielzoekerscentra waar het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) asielzoekers opvangt. In de opvang van het COA zijn er echter meestal geen extra voorzieningen voor mensen met een LVB en is er geen extra tijd voor begeleiding. Ook houdt het COA over het algemeen geen rekening met de LVB wanneer iemand een vergunning heeft gekregen en wacht op huisvesting in een gemeente. Dit gebeurt meestal alleen wanneer er een betrokken hulpverlener is die een indicatie aanvraagt voor bijvoorbeeld Beschermd of Begeleid

Wonen.²⁹ Eenmaal verhuisd naar een gemeente wordt van de mensen met een LVB veel zelfstandigheid verwacht. Zij moeten naast alle dingen die ze al moeten regelen ook gaan inburgeren. Er is wel een speciale route bedacht met een lager taalniveau die meer gericht is op praktische vaardigheden, de 'zelfredzaamheidsroute'. En voor mensen die eerst moeten alfabetiseren is er extra tijd beschikbaar. Daarnaast is het mogelijk om ontheffing van het inburgeringsvereiste aan te vragen bij 'ernstige ziekte of beperkingen'. Maar daar zijn strenge criteria voor.³⁰ Een deel van de mensen met een LVB, die niet of moeilijk leerbaar is, zal niet (volledig) kunnen inburgeren. Dat kan gevolgen hebben voor verlenging van hun verblijfsvergunning en tot 2023 kregen zij bij niet-tijdige inburgering te maken met boetes.³¹

Tot slot

Samen met Evert Bloemen, (gepensioneerd) arts en Andrea Pool, advocaat vreemdelingenrecht, heb ik recent een handreiking 'LVB in asiel' ontwikkeld. Hierin beschrijven we aanwijzingen voor het herkennen van een LVB en bieden we handvatten hoe om te gaan met een LVB in gesprekken en gedurende de gehoren in de asielprocedure.³² Meer onderzoek, ook op het gebied van opvang, huisvesting en inburgering, kan leiden tot meer begrip en bewustwording. Wanneer we een licht verstandelijke beperking bij asielzoekers en ongedocumenteerden vaker herkennen, hun behoeftes erkennen en adequaat willen handelen, vergt dat extra tijd en inzet van alle partners in de asielketen. Met een gezamenlijk beleid kunnen mensen met een licht verstandelijke beperking een asielprocedure doorlopen waarbij er tijd en aandacht is voor hun beperkingen en er voldoende passende begeleiding, zorg en opvang beschikbaar is.

Referenties

1. RiZ is een project van het Leger des Heils in Amsterdam dat sociaal juridische begeleiding biedt aan ongedocumenteerde slachtoffers van mensenhandel.
2. Sociaal Cultureel Planbureau. Het aantal mensen met een licht verstandelijke beperking: een schatting. 2019.
3. Landelijk Kenniscentrum LVB. Handreiking (vroeg)signalering van een licht verstandelijke beperking (LVB) en zwakbegaafdheid. 2017.
4. WODC. Procesevaluatie LVB in de Strafrechtketen. 2021.
5. Meer over LVB en risicovol gedrag. Hogeschool Leiden. Beschikbaar via www.hsleiden.nl/meer-over-lvb-risicovol-gedrag. Geraadpleegd op 10 juni 2024.
6. Zorginstituut Nederland, Verbetersignalement Zinnige Zorg, Mensen met een licht verstandelijke beperking en een gezondheidsprobleem. 2022.
7. D. Konz, N. Hamdoul, H. Konz, M. Dees. Verstandelijke beperking en migratieachtergrond. Huisarts en Wetenschap. 2022.
8. C. Lievaart. De weg zoeken in complexiteit: verstandelijk beperkte asielzoekers in een nieuwe samenleving. 2023. C. Lievaart, Interventie sleutelpersonen bij diagnostiek asielzoekers. 2023.
9. Wigham, S, Emerson, E. Relatie LVB en aantal traumatische ervaringen. Trauma and life events in adults with intellectual disability. Current

- Developmental Disorders Reports, 2015: 2(2): 93–99.
10. Informatiebronnen LVB en GGZ. Landelijk Kenniscentrum LVB. Beschikbaar via <https://www.kenniscentrumljb.nl/product/informatiebronnen-lvb-en-ggz-2/>. Geraadpleegd op 16 mei 2024.
11. E.U. Nwokolo et al. Screening for Intellectual Disabilities and/or Autism Amongst Older Children and Young Adults. Review Journal of Autism and Developmental Disorders: 2022.
12. De Kruispost is een medische post in Amsterdam voor mensen die geen verblijfsvergunning hebben of onverzekerd zijn en geen toegang hebben tot reguliere medische of psychosociale zorg.
13. Wat is de betrouwbaarheid en validiteit van (non-verbale) intelligentietests bij vluchtelingenkinderen in de basisschoolleeftijd. Kennisplatform voor het onderwijs. Beschikbaar via <https://wij-leren.nl/betrouwbaarheid-validiteit-intelligentietests-vluchtelingenkinderen-bo.php>. Geraadpleegd op 10 juni 2024.
14. I. Koster et al. Een IQ-test op je slechtste moment: is dat wel slim?. Kind en Adolescent Praktijk. 2022.
15. S.H. Kruisdijk et al. Licht verstandelijke beperking in de DSM-5: Het belang van adaptief functioneren. De Psycholoog. 2019
16. Checklist Herkennen laaggeletterdheid en beperkte gezondheidsvaardigheden. Pharos. Beschikbaar via www.pharos.nl/kennisbank/checklist-herkennen-laaggeletterdheid/. Geraadpleegd 16 juni 2024
17. Beer, Y. de. Kompas Licht Verstandelijke Beperking, definitie, aspecten en ondersteuning. Amsterdam: Uitgeverij SWP; 2018. p.33/35. X. Moonen et al. LVB. Je kunt er wat mee! Praktische handreiking voor het werken met kinderen met licht verstandelijke beperkingen in het basisonderwijs. 2018.
18. S. Jansen, Trots of Schaamte? Het Vervolg. Amsterdam: COC; 2022. 99-103.
19. Rechtbank Den Haag, 25-04-2023 ECLI:NL:RBDHA:2023:7879.
20. Kaal, H. L. Het belang van het herkennen van een LVB in de strafrechtketen. Tijdschrift voor Psychiatrie. 2018; 6: 809- 813.
21. Rechtbank Den Haag, 15-04-2022 ECLI:NL:RBDHA:2022:5638, JV 2022/196 m.nt. J. van der Sleen.
22. Factsheet Laaggeletterdheid en beperkte gezondheidsvaardigheden. Pharos. Beschikbaar via <https://www.pharos.nl/infosheets/laaggeletterdheid-en-beperkte-gezondheidsvaardigheden-de-terugvraagmethode/>. Geraadpleegd op 10 juni 2024.
23. Derks W.A.M et al. Onbegrepen vragen: Over het interviewen van licht verstandelijk gehandicapten. Maandblad Geestelijke Volksgezondheid. 1994; 49: 54-58.
24. Bijvoorbeeld werkinstructie 2014/10, 2019/17, 2021/9 en 2021/12, 2022/3.
25. Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State, 26 april 2023, ECLI:NL:RVS:2023:1622
26. Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State, 7 december 2022, ECLI:NL:RVS:2022:3615.
27. Rechtbank Den Haag (zp Roermond), 6 november 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:16632.
28. De medische dienst MediFirst ziet asielzoekers voorafgaand aan het gehoor om vast te stellen of de IND iemand kan horen en of er beperkingen zijn tijdens het horen. Het onderzoek is te kort om te kunnen diagnosticeren of er sprake is van een LVB. Wel kan iemand medische documenten meenemen/ inbrengen.
29. Voor asielzoekers kan de hulpverlener een WLZ indicatie aanvragen via de organisatie Bender (www.bendergroep.nl).
30. Inburgeren. Dienst Uitvoering Onderwijs. Beschikbaar via <https://www.inburgeren.nl>. Geraadpleegd op 16 juni 2024.
31. Adviescommissie Vreemdelingenzaken. Meten met meerdere maten. Het Boetestelsel in de Wet inburgering. Den Haag: ACVZ; 2021
32. Handreiking 'LVB in asiel', M. Kollen, A. Pool, E. Bloemen, 2024 – nog niet gepubliceerd